

ТМ	Г. XXXIII	Бр. 4	Стр. 1621-1625	Ниш	октобар - децембар	2009.
----	-----------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

Реч са промоције
Примљено: 17.7.2009.

Радомир Ђорђевић

ФИЛОСОФИЈА „ПРЕОБРАЖЕНОГ ЕРОСА“ БОРИСА ВИШЕСЛАВЦЕВА*

Велики расцвет руског генија у свим областима стваралаштва, који се обично означава синтагмом "Сребрни век" руске културе, окончан је у Русији недуго после октобарског преврата 1917. године, бар када је реч о јавној сцени; иначе су настављене разноврсне активности још десетак година после завршетка грађанског рата, али је све то текло у илегалности. Са јавне сцене Совјетске Русије током неколико година уклоњена је елитна интелигенција; многи су емигрирали, други су посебним декретом 1922. године принудно отпремљени у иностранство, без права на повратак у домовину, трећи су страдали у грађанском рату или упућени у прогонство. Започео је процес стварања нове интелигенције, који није био нимало једноставан. Велики број философа, научника, уметника, теолога наставио је своју плодну активност у земљама у којима су се нашли као емигранти, у Француској, Немачкој, Енглеској, САД, словенским земљама (међу којима је знатан број био и у нашој земљи), онда у Манџурији, па и појединим земљама Латинске Америке. Тако се поменути "Сребрни век" развоја наставио изван Русије, стварања је култура која се тек данас систематски изучава у Русији и другде.

Међу философима који су се афирмисали још у Русији био је и Борис Петровић Вишеславцев, који је тамо био започео блиставу академску каријеру пре свега запаженим делом о философији Фихтеа, коју су прекинули Први светски рат и револуција. Он је своја главна дела објавио у емиграцији. Борис Петровић Вишеславцев рођен је 1877. године у Москви; отац му је био адвокат, те се тиме може објаснити и његово првобитно интересовање за правне науке. По завршетку студија права на Московском универзитету Вишеславцев је неко време радио као адвокат, али је убрзо приметио да су му знатно дубље преокупације у области философије; уосталом, право у последњој инстанцији садржи начела која су философског карактера, што је предмет дисциплине под називом философија права, која је у Русији већ имала извесне значајне традиције.

pule@net.rs

* Уводно слово на промоције књиге Бориса Вишеславцева (*Вечно у руској философији* /превео с руског Добрило Аранитовић/, Логос, Београд, 2007, 219 стр.), одржане у у Руском културном центру ("Руском дому") у Београду, 10. јуна 2008. године.

Већ 1902. године у свом дневнику он бележи да је адвокатуру запустео и да се све више бави философијом. Исте године он прилази кругу интелектуалаца окупљених око истакнутог ондашњег професора Московског универзитета Павела Новгородцева, који је предавао баш философију права и био један од истакнутих руских неохегеловаца. Том кругу је Вишеславцев препоручио његов друг са студија В. А. Саваљски, који је касније био професор Варшавског универзитета. Новгородцев је брзо запазио способности Вишеславцева и ангажовао га је на Универзитету, те омогућио његово усавршавање у ондашњим значајним универзитетским центрима Немачке, боравак у Риму и Паризу.

Године 1914. Вишеславцев је одбранио магистарски рад под насловом *Фихтеова етика*. Основи права и моралности у систему трансценденталне философије. Исте године је тај обимни рад и објављен. Интерпретација Фихтеа коју је Вишеславцев дао у том свом делу изазвала је пажњу и тако је он одмах стекао значајну репутацију у стручним круговима. Док је био на усавршавању у Марбургу, он је посећивао семинаре Паула Наторпа и Хермана Коена, у то доба врло истакнутих неокантоваца. Дуго је одржавао стручне контакте, између осталих, и са Николајем Хартманом, који је, иначе, неко време био и у Русији, пре револуције. Када је Новгородцев напустио Универзитет 1906. године, из протеста због распуштања Прве руске думе (нека врста парламента са знатним ограничењима), Вишеславцев је на Универзитету преузео предавања из историје политичких учења. Поред тога, он је држао и предавања из историје философије на московском Комерцијалном институту и на Народном универзитету Шањавски.

Сећајући се тог периода, Фјодор Августович Стјепун, касније професор философије културе на Минхенском универзитету, писао је, поред осталог: "Један од најблиставијих говорника међу московским философима био је Борис Петрович Вишеславцев, у то време приватни доцент Московског универзитета... Правник и философ по образовању, префињени епикурејац у световном и духовном смислу и ултраевропејац, какви могу бити само у Русији, Борис Петрович је развијао своје идеје с таквом стваралачком радошћу, с таквим заљубљеничким улажењем у детаље, да је то пре приличило латинском неголи руском уму. Говорећи, он је држао своју мисао као какав дијалектички цвет у високо подигнутој руци и откидајући латицу по латицу, тезу за тезом, често је одушевљено узвикивао: изволите оценити, имајте на уму..." Широка московска јавност није оценила Вишеславцева према заслугама. Додуше, она је тежила за истином и била спремна да слуша проповед и оптужбу, али се мало разумевала у платоновски дијалектичку уметност, у чијем је духу себе васпитавао Вишеславцев.

У поређењу са Берђајевом, Лоским, Иљином и неким другима, Вишеславцев није био толико плодан, није написао велики број књига, али се не може рећи да је он мање оригиналан, дубок. Такође се може констатovati, кад га поредимо са његовим савременицима-изгнаницима, да је био унеколико херметичан, теже се продирало у његов систем мисли, те је отуд све до сада он остао недовољно упознат као мислилац. Већ у свом првом обимном спису, посвећеном Фихтеу, из 1914. године, он се заинтересовао за појам ирационалног, а велика контроверза ирационално-рационално за њега постаје проблематика првог реда. То показују његови списи објављени у доба његове пуне мисаоне зрелости, објављени у емиграцији. Свакако најзна-

чајнији спис те врсте представља рад под насловом *Етика преображеног ероса*, али и нека друга дела.

Кад је, заједно са другим философима, научницима, теолозима, интелектуалцима, био изгнан из Русије 1922. године, живео је у Берлину до 1924. године – тамо је држао предавања у Религиозно-философској академији, коју су основали управо руски мислиоци емигранти. Када се академија премешта у Париз, и он прелази тамо, где је постао уредник у издавачкој кући YMCA-Press. Заједно са својим старим знанцем Берђајевом и другима, суделовао је у основању часописа *Пут*, који је излазио у Паризу од 1925. до 1940. године, до пада Француске под немачку окупацију. У том гласилу је објавио низ веома важних прилога, у којима је износио основне идеје, доцније развијане у обимнијим списима, од којих су неки изашли тек постхумно. Двадесетих и тридесетих година Вишеславцев је доста путовао, посетио је готово све земље у којима је било организација руских емиграната, држао предавања, боравио је и у Краљевини Југославији.

Био је у комуникацијама са бројним философима и научницима, међу којима је понајважнија његова сарадња са швајцарским психоаналитичарем Карлом Густавом Јунгом. Комуникација са Јунгом и разни утицаји из тог периода могу да буду предмет посебних студија. Руски мислиоци су још пре револуције били у контакту са оснивачима психоанализе: са Фројдом (Сабина Шпилрејн), са Јунгом, Адлером итд. Међу тим мислицима били су Иљин, Емилиј Метнер и други. Вишеславцеву је најближи био Јунг, јер је појам "колективно несвесно" развијао у оквиру својих трагања у области философије религије. Да је Јунгу придавао посебну пажњу, сведочи и чињеница да је, заједно са Метнером, објавио четворотомно издање списка овог класика психоанализе на руском језику.

У поменутом спису *Етика преображеног ероса* (YMCA-Press, Париз, 1931) Вишеславцев се, рекло би се, одважио да расправља сложен комплекс проблема, који има истовремено научне, философске и теолошке стране. Он постулира Апсолут, јер је према њему истинска, стварна сублимација могућа само ако пођемо од те претпоставке. Ако се не уведе тај постулат, телесно-физичко у људском бићу не уздиже се до духовног ступња на прави начин, напротив – своди се на нижи, материјални, биолошки ниво. Две године пре ове књиге Вишеславцев је објавио невелики, али веома значајан спис (YMCA-Press, Париз, 1929) у којем даје не само упоредни приказ идеја о срцу (у хришћанској и индијској мистици) него излаже своје идеје о улози срца као својеврсног центра људског бића. Древну хришћанску идеју Вишеславцев развија у склопу свог система идеја. Поједностављено речено, овде треба имати на уму свет емоција, њихова изворишта и природу, коју је он тумачио у последњој инстанцији у духу трансценденталног начела.

Као ни већина других руских емигрантских мислилаца, Вишеславцев није био пасиван посматрач збивања на друштвеној сцени. Деловао је углавном својим списима, али није избегао учешће у жестоким теолошким споровима који су букнули и вођени с великим жаром средином тридесетих година 20. века. Као што је познато, тзв. софиолошки спор, који се појавио међу руским атонским монасима пре Првог светског рата, угушен је силом (ескадра руских бродова припомогла је томе на захтев ондашњег Синода, који је то учење сматрао јеретичким); али је спор тињао, наставио се и у совјетској Русији током 1920-их година, разуме се, више илегално, али се у емиграцији

распламсао. Диспути су се водили тако страствено да је Вишеславцев у једном тренутку изгубио стрпљење и истукао једног од учесника у тим расправама Коваљевског. О томе пише Лоски у својим *Успоменама*, које су објављене у Минхену 1968. За време Другог светског рата Вишеславцев је, као и Левицки и неки други, живео у Немачкој, што само по себи симболизује трагику руских мислилаца и емиграната тог времена уопште. После рата он се преселио у Женеву, где је и умро 1954. године.

У послератном периоду он се приближио НТС-у (Народно-радничком савезу), борбеној организацији руских емиграната која је била основана још у Краљевини Југославији, 1930. године на Ади Циганлији, у Београду, која је током година ширила своје огранке. Као философ он се ангажовао у оспоравању марксизма као учења, што показује његова постхумно објављена књига *Философска беда марксизма*, издавана у више наврата у Минхену. Две такође постхумно објављене књиге чине *Криза индустријске културе*, Њујорк, 1953; и *Вечно у руској философији*, Њујорк, 1955, која је и повод за овај осврт. Прва од поменутих објављена је у Црној Гори, недавно. У тим књигама налазимо на изванредан начин заокружљен систем идеја Вишеславцева, могло би се рећи, у целини.

У делу *Криза индустријске културе*. Марксизам, неосоцијализам, неолиберализам Вишеславцев расправља о широком кругу проблема, он се не задржава само на разматрању наведених доктрина него се осврће и на бројне тешкоће, које су се манифестовале у развоју модерног друштва, посебно расправља о технократији и опасности од спреге тоталитаризма и технократије, а спас види у развоју демократије, али пре свега у области привреде, што би онда имало значајне пожељне последице и водило превазилажењу постојећег стања. Карпович, који је приредио њујоршко постхумно издање, истиче, поред осталог, да продор у систем идеја Вишеславцева није једноставан, да је његово дело веома значајно, иако се о појединим тезама или ставовима Вишеславцева може спорити. У књизи је реч и о могућим перспективама изласка човечанства из велике кризе у којој се нашло. Вишеславцев је, дакле, доста размишљао и о будућности, што је одлика истакнутих мислилаца.

Дело *Вечно у руској философији*, за разлику од претходног, приступачније је, ток мисли у њему великим делом могу да прате и они којима философија није струка. Може се приметити да наслов књиге није сасвим адекватан предмету о којем се у књизи расправља. Судећи по наслову, читалац би могао очекивати да је у њој реч о главним темама и преокупацијама руских мислилаца. Круг проблема, међутим, о којима у овом спису расправља Вишеславцев далеко је шири. Он, иначе, на философске проблеме гледа као на универзалне проблеме, разматра их на темељу претходних токова светске мисли. Већ на самом почетку своје књиге, у уводу, он је, између осталог, нагласио следеће: "Основни проблеми светске философије [је]су, разуме се, проблеми и руске философије. Али постоји руски приступ светским философским проблемима, руски начин њиховог доживљавања и разматрања. Различите нације уочавају и цене различите мисли и осећања у оном богатству садржаја које даје сваки велики философ... Национализам у философији, као и у науци, није могућ, али је могуће првенствено интересовање за различите светске проблеме и различите традиције мисли код различитих нација." (стр. 5.)

Даље у књизи он показује које су карактеристичне црте и теме руске философске мисли. За њега је карактеристично управо то да философске садржаје проналази у великој уметности, која је имала епохалан значај у развоју људског духа, у Пушкиновом, Гогољевом, Толстојевом, као и стваралаштву неких других, који су као уметници доспели до дубоких философских идеја, каткад само у назначаванју или наговештају. У књизи *Вечно у руској философији* налазимо у приступачнијој форми неку врсту резимеа свих погледа Вишеславцева. Довољно је да набројим само проблеме о којима у свом делу философ расправља да би се то видело: проблем слободе и нужности, метафизика слободе, проблем власти, трагизам узвишеног, два пута спасења, корелација субјекта и објекта, самосазнање или самоспознаја, значај срца у философији и религији, Паскал, Декарт, бесмртност, преоваплоћење и васкрсење. Сви ови проблеми, као што сам већ напоменуо, расправљају се на темељу најзначајнијих тековина светске философске баштине.

Опус Вишеславцева се тек одскора изучава подробније, а то је и разумљиво, јер он припада мислиоцима чији се списи у његовој домовини објављују тек негде од почетка деведесетих година 20. века. Други разлог је тај што савременици обично не успевају да упознају опус људи свог времена који није завршен. Потребно је неко време да би се боље проникло у идеје и значај философа уопште, не само кад је реч о Вишеславцеву. Ипак, мора се констатовати да и ту има важних изузетака: Василиј Зењковски, који је објавио најобимнију историју руске философије, у Паризу у две књиге (1948–1950), као и у низу других својих анализа, понајвише је проникао у суштину система идеја Вишеславцева, у основну линију мисли тог философа, у првом реду кад је реч о томе какав је однос идеја Вишеславцева према православљу и хришћанству уопште. Други историчар руске философије Сергеј Левицки дао је високу оцену систему и форми идеја Вишеславцева у једном свом тексту у "Грањима". Поред осталог, писао је следеће: "По префињености његове [Вишеславцева – Р. Ђ.] мисли, по богатству њених прелива, Вишеславцева можемо назвати Рахмањиновом руске философије..."

Превод дела Вишеславцева *Вечно у руској философији* представља добру прилику да се читалац упозна са темељним питањима руске философије и погледа на свет у целини, и то на веома приступачан начин.